

TÖZSÉR ÁRPÁD

ÉLET, IRODALOM ÉS EGYÉB HOAXOK

(Naplójegyzetek 2018-ból)

■ *Pozsony, 2018. augusztus 6.* Az eget nyalják a magyarországi kulturkampf hullámai, „leckézteti” a jobboldal az ún. balliberális oldalt, eléggé el nem ítéhető, parlagi módon. A leckéztetettek viszont általában és nagyon helyesen nem veszik föl a kesztyűt. Mert hogyan is lehetne azokkal a „vitapartnerekkel” vitázni, akiknek általában a fő érvük az, hogy az ellenfél hülye? Legújabban Radnóti Sándort „hülyézik”, aki néha elköveti azt a hibát, hogy megnyilatkozik kulturkampf-ügyben. Szentesi Zöldi László „szimplán hülye esztétának” nevezi a komoly tudóst, mert hogy egyik írásában ezt állítja: „a magyar kultúra... lényegi tradíciója vagy liberális, vagy baloldali.” (*A szimplán hülye esztéta esete*, 888.hu.) Az esztéta-kritikus-filozófus sommás, egyszerűsítő véleményével persze lehetne és kellene is vitatkozni, de komoly ellenérvekkel, példákkal. Mert, csak kapásból: a magyar kultúra elsősorban azért magyar kultúra, mert a magyar nyelv az eszköze, s ez a nyelv szókincsében, jövevényszavainak alakításában, ragjai eresztékeiben, hangtörténetében, jelentéstanában, szintaxisában nem a „liberális” vagy a „baloldali”, hanem a teljes magyar történelem és közösségi (társadalmi) élet lenyomata. De egyébként is: miért ne lehetne egy liberális elveket valló író egy időben s bizonyos vonatkozásokban akár konzervatív-nemzeti is? Ahogy például a reformnemzedék nagyjai általában ilyenek voltak. A 19. század második felének szabadelvű-nemzeti íróiról már nem is beszélve. Abból a bizonyos „tradícióból” a „nemzetit” kihagyni tehát semmiképpen sem lehet. (S ha csak Szerb Antal magyar irodalomtörténetét vesszük alapul: a korai egyházi irodalom, a humanizmus, a reformáció és ellenreformáció irodalma, az ún. főúri irodalom, a nemesi és nemesi-népi irodalom miért ne lenne része a „lényegi tradíciónknak”? S egyáltalán: ki mondja meg, hogy mi tartozik oda?) De akár igaza van Radnótinak a fenti állításával, akár nincs, hatalmas tudását, műveltségét, a mintegy húsz, az irodalmat, a filozófiát s a képzőművészeteket termékeny kölcsönhatásban vizsgáló s a klasszikus értékeket védve minden balról, jobbról, liberális vagy nemzeti oldalról jövő semmitmondást következetesen elutasító művét egy denunciació ízű, köpködő, gyűlölködő írás természetesen még csak meg sem karcolatja.) – Támadják viszont Radnótit, érdekes módon, balról is: Sipos Balázs (a *Műút Dűlőben*) főleg a *Holmiban* végzett kvázi konzervatív kritikái és szerkesztői tevékenysége miatt fut neki (faltörő kosként). Amire Radnóti szerényen úgy reagál (a *Literán*), hogy a Sipos-írás hatalmas terjedelme ellentétben áll a dolgozat *Holmit* fumigáló mondandójával. S ez, azt hiszem, akaratlan is a legérzékenyebb pontján találja el Sipost. Mikor egy éve az *ÉS*-ben engem leckéztetett, marasztalt el egy teljes oldalon a fiatalember, én is úgy éreztem, hogy

alapvető esztétikai követelményekkel nincs tisztában. Nem tudja például, hogy egy kritikai írásnak a terjedelme is minősít. Sarkítva: ha mondjuk egyetlen verset egy monográfia terjedelmű kritikában marasztalok el, akkor akaratlan is elismerem (sőt növelem) a vers súlyát, jelentőségét.

Augusztus 7. Hallom a rádióban, hogy egyre több a lombikbébi. Nemrég még annak az agyrémnek volt hírértéke, hogy a férfi felesleges az evolúcióban, mert a nő minden téren helyettesítheti – a megtermékenyítést leszámítva. Aztán fel találták a spermabankot, s a megtermékenyítés ügye is megoldódott. De ha a lombik mint anyaméh annyira bevált, akkor lassan a nő is felesleges láncszem lesz a teremtésben. Bravó! A nő semmiben sem szorul a férfirra, s a férfi is meg van a nő nélkül. Fő a függetlenség. A Teremtő gondosan kiegyensúlyozta a Világmindenséget az ellentétek mérlegén, s jön az ember, s szembehelyezkedik a dialektikával, minden görbét ki akar egyenesíteni, minden ellentmondást feloldani, s ezzel magát is s a Földi létezés egészét is a Semmi határára löki. Úgyis olyan régi és unalmas már a civilizációnk, kezdődjön a Teremtés előlről.

Augusztus 24. Július 19-én meghalt Papp Tibor, az egykori párizsi *Magyar Műhely* mindenese. Egyhónapos késéssel jegyzem le a szomorú eseményt, tőlem is több figyelmet érdemelt volna a magyar avantgárd költészet e jeles alakja (de főleg a magyar kritikától, irodalomtörténettől érdemelt volna / érdemelne életműve több ráfigyelést). Szándékosan írok avantgárdot s nem neoavantgárdot! Tibor mindig tiltakozott, ha neoavantgardistának nevezték. Máig sem igen értem pontosan, hogy miért. – Kányádi Sándor halálát sem jegyeztem föl a maga idején (június 20-án), de hát ebben az évben olyan sok az író-halál, mintha Isten el akarná pusztítani az íróársadalmat. Aprópó, Isten: mindkét elhunyt költőben volt valami papos. Talán nem véletlenül: mindkettő hívő református volt. Papp Tibor a maga korpulensségével Móricz református papfiguráira, Kányádi Sándor Kálvin sovány szikárságára emlékeztetett.

Augusztus 28. Hoax volt, mikor Alain Delon ez év elején adott interjúját a külföldi sajtó úgy kommentálta, hogy az antiszemita, valamint Amerika- és PC-ellenes – írja a *SME*, liberális szlovák napilap. Kíváncsivá tett az írás, utána néztem a dolognak az interneten, elolvastam a Delon-interjú eredeti szövegét –, hát ott valóban nincs sem antiszemitizmus, sem Amerika-ellenesség, ami viszont ott van, az éppen elég ahhoz, hogy a politikai korrektség neveldejében szocializálódott polgárt, főképp újságíró felháborítsa. „*Je hais cette époque, je la vomis... Il y a ces êtres, que je hais...*”, mondja az egykor angyalarcú démon, ami, ugye, magyarul körülbelül ennyit tesz: Utálok ezt a kort, hányhatnékom van tőle... Van-
nak lények, akiktől egyenesen undorodom.... – Tegyük a kezünket a szívünkre: nem mondhatnánk el időnként magunkról ugyanezt?! Főleg ha mi is 83 évesek vagyunk, s teljesen másfajta világokban eszmélkedtünk, mint amilyen a mai. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ne tűnjön túl szerénytelennek a dolog: a filmvászon koronázatlan királyát az evolúciónak ugyanazon etapjai alakították, amelyek engem is: ő is 1935-ben született.)

Szeptember 2. Podhradsky úr testes, alacsony, 85 éves úriember az ötödik emeletről. Nehéz elképzelni róla, hogy fiatalabb korában balettosokat tanított a Szlovák Nemzeti Színházban, s *A diótörőt* rendezte. Pedig így igaz. Tegnapelőtt

álltam a Tesco előtt, s figyeltem, amint igyekeznek át az úton a ma már nem éppen balettos alakú öregúr, természetesen messze a zebrától. Majdnem nagyon ráfizetett: ahogy a túloldalon lépett volna föl a járdaszegélyre, megakadt a lába, s teljes rövidségében ráhasalt a járda aszfaltjára. De azért feltápáskodott valahogy. Nem tört csontja, valamit a 85 éves gömböcstest is megőrizhetett a korábbi rugalmasságából. Magamra gondoltam: mikor puffanok rá én is magatehetetlenül az úttestre. Valamelyik nap már majdnem megtörtént a dolog, illetve tulajdonképpen meg is történt: a képzeletemben, az idegeimben, a reflexeimben. De nem az úttestre zuhantam. Persze legalább olyan hatással volt rám, mintha a valóságban is elestem volna. Jöttem fölfelé a bejárati lépcsőn, a lépcső korlátjába kapaszkodva, s nem figyeltem föl rá, hogy a korlát az utolsó előtti lépcsőfoknál megszűnik, s tovább már csak a levegőt markolhattam. S az általános fizikai labilitásomat jelzi, hogy amikor fogózó nélkül maradtam, dőlni kezdtem hátrafelé. A másodperc tört része alatt láttam magamat a lépcsőkön hanyatt vágódva, koponyaalapú töréssel. Az a másodperc maga volt a borzalom. Végül mégiscsak megkapaszkodtam valahogy, de a borzalom megmaradt bennem. Verset kellene belőle írni. Olyan Takács Zsuzsa-féle egzisztenciális helyzetképet, amelyben a legszemélyesebb létélmények, szorongások állítódnak köznapitársadalmi kontextusba. (Napok óta a *Tárgyak könnye* c. kötet iridiumsűrűségű verseit olvasom.) Mi lehetne az én elképzelt agyalapi törésemnek a köznapitársadalmi kontextusa, akciórádiusza? A járdán elhasaló Podhradsky úr, az iridium, vagy mondjuk az öreg Drosselmeyer *A diótörő* balettből? Az idős embernek már az egész élete (a köznapitársadalmi kontextus, az akciórádiusz stb.) emlék, kicsit olyan, mint a hoax: az aeternitas nézőpontjából szemlélve a múltamat, úgy érzem, valaki az egész úgynevezett étellel (és irodalmával) csak rászedett, becsapott.

Szeptember 3. Szabaduljak már ettől a gyomromat megfekvő, súlyos parabolától: *Az izmos vak és a béna látó* – ilyen címmel adtam 2004-ben interjút Kövesdi Károlynak (*Vasárnap* 2004. ápr. 2.), s egy évvel később megjelent a szöveg kötetben is (*A Matryjosa-baba szubjektuma*, Madách-Posonium, 2005), de mivel a Madách nemigen törődött a kiadványai terjesztésével, a kutya sem ugatta meg a könyvet. (Zárójelben jegyzem meg, hogy talán az egész kötetet ki kellene újra adni: most lenne igazán aktuális az interjú, s más írások is benne.) A Schopenhauer-paradoxont én akkor ugyanis olyan értelemben használtam, hogy a *béna látó* (az értelem, az én parabolámban a nyugati civilizáció) az *izmos vak* (az akarat, az életerő, aktualizálva: a harmadik világ betelepültjei, a „migránsok”) nyakába akar ülni, s mintegy irányítani akarja azt. De per pillanat nagyon úgy néz ki, hogy az *izmos vak* távolról sem annyira vak, hogy a *béna látót* hajlandó lenne a nyakába venni és hurcolni. Sőt!

Szeptember 6. Eltűnt a lakónegyedünk TESCO-ja mellől a nagy betonfömlüljáró, a mi „berlini falunk”. Valamikor a hetvenes évek elején épült, a TESCO-t akkor még Priornak hívták, s a betonfömlüljárónak az lett volna a feladata, hogy ha majd az új, nagy bevásárlóközpontot megrohamozzák, az úttesten a gyalogosok miatt ne álljon le az autó- és troliforgalom. A szocializmus kőművesei beledöngöltek sok-sok tonna betont és vasat, de nem hiszem, hogy akadt csak egyetlen ember is, aki használta, aki az út egyik oldaláról a másikra úgy ment volna át, hogy előtte megmászott tizennyolc lépcsőt s a másik oldalon ugyanannyin át

leereszkedett. A hosszú évek alatt az ormótlan alkotmányt benőtte a fű, s inkább elválasztotta a lakónegyed két részét egymástól, mintsem összekötötte. Tulajdonképpen kár volt elbontani: nagyszerűen példázta a szocializmus negyven évének abszurdumait, emlékműként kellett volna kezelni, mint a berlini falat. Én legalábbis, ha ránéztem, akaratlanul is emlékeztem, emlékeztem, emlékeztem: akkor költöztünk ide, mikor építették.

Szeptember 16. Tegnap Komáromban voltam, Egressy Béni szobrának az avatásán: Nagy Jancsi (egykori osztálytársam) alkotását a Várkaputól nem messze, az oda vezető út bal oldalán állították föl. A *Szózat* neves megzenésítője 1849 szeptemberében honvéd főhadnagyként ott volt a vár védői között, a várban írta a híres Klapka-indulót. Komárom egyébként ahányszor meglátogatom, mindig új arcát mutatja. Mintha nem is éltem volna ott három évig. Pedig ott érettségiztem, 1954-ben, Nagy Jancsival együtt. Akkoriban, nem sokkal a második világháború után, a Duna-menti település még mindig megszállt városnak tűnt. Hét magyar év (1938–45) után megint csehszlovák határváros lett, s a régi-új hatalom igyekezett a határt minél erősebben bebetonozni. A városban úgyszólván nem lehetett szabadon mozogni. A várat (mint katonai objektumot), sőt a várfalakat sem igen lehetett megközelíteni. Következésképpen nekünk, más vidékről oda kerülteknek nem volt konkrét elképzelésünk a város fekvéséről. Azt nem lehetett nem látnunk, hogy a Duna partján vagyunk, de azt például csak most fedeztem föl, hogy a vár maga pontosan a Duna és a Vág találkozási szögében áll. S megtudtam most végre azt is, hogy mi köze Rastislav Štefániknak, a szlovák nemzeti hősnak Komáromhoz (a mi időnkben az ő szobra állt a mai Klapka-szobor helyén, a Főtéren): valamikor, a harmincas években a várban állomásozó csehszlovák katonák egyik ezrede az ő nevét viselte. Nézegettem a zord Egressy-szobrot, s közben a szobrok sorsán gondolkodtam. (Mert azoknak is saját sorsuk van ám, nem csak a könyveknek.) A múlt század harmincas éveiben eredetileg Štefánik szobra is itt állt valahol, a vár közelében, de a történelem sodrában hatszor cserélt helyet (például 1938-ban Besztercebányára szállították, s hányódott egy ideig a vár kazamatáiban is). Mi lesz a sorsa Egressy Béni szobrának? Száz év múlva is itt áll vajon? S ha nem itt, akkor hol?

Október 20. A rádióban mondja valaki: harmincon túl a nőnek már szaga van. Ennél még a *Félvilág* c. film Fantomas-arcú főhőse (Kulka János alakította) is könnyőreletesebb: azzal veri vissza a felkínálkozó negyvenes komornát, hogy „negyven (azaz nem harminc!) fölött a nőnek már szaga van”. Hogyan és hol született ez a kegyetlen, sőt morbid ítélet a nőkről? Gyermekkoromban a három-négynapos halottról szokták azt mondani, hogy „már szaga van”.

Október 23. Aki nem tud számot adni 3000 évről, az sötétben él egyik napról a másikra – olvasom az *Arany Opus* nevű szlovákiai magyar irodalmi pályázat egyik pályamunkájában, s leesik az állam: kinek lehetnek a meglehetősen alacsony repülő „szlovákiai magyar irodalomban” ilyen magas, szókratészi-goeethei gondolatai? A pályázat jelígis, fogalmam sincs, kinek a novelláját olvasom. A címe: *Elárvult esszé egy vértanú mosolyáért*. Mintha a *felonline.hu* Késelés késel rovatának anyagát olvasnám: én is vakreflexiót írok az elolvasott novelláról! S ehhez jön magának a novellacselekménynek a rejtélye: az én szerzőm tud va-

lamit, amit csak a jó novellisták tudnak. Izgalmas titok van az írásában: miért ölték meg paptársai Iglódi István Illést? Titok titok hátán.

Október 24. Kosztolányi annyival nagyobb más nagyoknál, hogy képes felfogni és megjeleníteni más nagyok nagyságát is. Senki magyar annyira hitelesen nem ír pl. Shakespeare és Goethe óriás formátumáról, mint ő. (*Könyvek és lelkek.* Európa, 2011.) Shakespeare-ről azt jegyzi föl, hogy benne van az emberiség minden eljövendő tudománya: Harvey, Newton, Schopenhauer, Weininger és Freud – a vérkeringés természete és a pszichoanalízis is. Leírja, hogy Shakespeare-nek egyetlen hiteles személyes tárgya maradt fenn: egy arany pecsétgyűrű, rajta a W. S. monogrammal – sejtetve ezzel az író személye körül máig terjedő homályt, ti. hogy valóban ő írta-e az általunk neki tulajdonított drámákat, verseket. (Mikor ideértem a Kosztolányi-esszé olvasásában, az a kósza ötletem támadt, hogy hátha még az a gyűrű sem volt a Mesteré, hisz a W. S. annyi más nevet is jelölhetett. Hogy csak egy anakronisztikus példát mondjak: Weöres Sándor. – Egyébként Weöres maga is shakespeare-i alkat!) – Goethéről pedig azt tartja Kosztolányi fontosnak lejegyezni, hogy tőle származik az „übermensch” kifejezés, s hogy tulajdonképpen ő (Goethe) volt az első „übermensch”. Nahát!

Otóber 29. Az írás – emlékezés. Aki Alzheimer-kórban szenved, az nem lehet író. Nietzsche, már demenciásan, így fordul hűgához, Elisabethhez: *Ó, én is írtam egy-két jó könyvet.* Ennyi maradt az írói hatalom akarásából! A korábbi lángelme már csak arra emlékezett, hogy valamikor ő is író volt. Az emlékezetét vesztett Nietzsche helyett aztán a húga kezdett „emlékezni”. Bátyja halála után harminc levelet írt – a bátyja nevében, s *A hatalom akarását* Hitlerék elvárásaihoz igazította. (Egyébként 1935-ben halt meg, 89 éves korában.) – Apropos: Elisabeth az „übermensch” kifejezést is Nietzschének tulajdonítja, holott az Goethe trouvaille-ja. Az viszont igaz, hogy Nietzsche adott a szónak súlyos, eredeti tartalmat.

November 2. A „kulturharcosok” újabban Esterházy Pétert sem kímélik. Erre fel a *Tiszatáj* szervezett egy kerekasztal-beszélgetést, Radnóti Sándor, Garaczi László és Ilia Mihály részvételével, E. P. védelmében. (Kérdés persze, hogy rászorul-e E. P. egyáltalán a védelemre!) A „kerekasztalnál” Ilia vetette föl, hogy Esterházy írásainak, főleg a nagy terjedelmű műveinek óriási az idézés jelölése nélküli idézetanyaga. Radnóti Sándor pedig ezt a felvetést így gondolta tovább: „Esterházy nagy gyűjtőmederré is vált, és mondások, amelyeket nem ő mondott, az ő mondásaivá váltak.” Eszerint Esterházy nemcsak nagy író, hanem nagy „begyűjtő”, nagy olvasó is, akár Harold Bloom *hatásiszony*-elméletének értelmében is, amely szerint az általunk elérhető technológiai fejlettségnek van egy igen masszív határa, s azt már elértük az irodalomban is. Az alkotó nem tud megfelelni az elvárásoknak, nem tud újat alkotni, s mindez bénítóan hat rá. Esterházy Péter a *hatásiszony* bénító szerepét úgy semlegesítette magában, hogy a világirodalomból, történelemből, filozófiából „begyűjtött” roppant anyagot olyan új, eredeti, alapvetően az ellentmondások egyensúlyára építő kontextusba, életanyagba, narrációba fogta, amely egyszerre rögzíti és haladja meg az adott szellemterületek határait. – Nem tudom pontosan, miért, de ide kívánczik Pierre Ménard esete a *Don Quijotéval* az ismert Borges-elbeszélésből: a nevezett másoló szóról szóra lemásolja a *Don Quijotét*, attól a meggyőződéstől hajtva, hogy a másolás-

sal az gyökeresen más alkotás lesz; az eredeti Cervantes-regény megírása óta eltelt idő ugyanis új értelmet, új jelentést ad a műnek. (Lásd: J. L. Borges: *Pierre Ménard, a Don Quijote szerzője.*)

November 3. Olvasni olyasvalami, mint maga az élet: kiszámíthatatlanok a kanyarai. Elkezded egy betegség lefolyásának a történetét olvasni, és hirtelen a saját korábbi életedben, egy Vonyarcvashegyet mellőző autóban taláod magadat. A *Hasnyálmirigy-napló* szlovák fordításában lapozgatok (Péter Esterházy: *Pankreasník*, Kalligram, 2018), össze-összevetem az eredeti szöveggel. Elmélázok a szlovák cím fölött: a *pankreasník* (pankreas – hasnyálmirigy, -*ník* – főnévképző), első látásra remek *hapax legomenon*nak tűnik, de ha jobban belegondolok, kételyeim támadnak. Nem tudom, a szlovák olvasók közül hányan fognak a cím alapján a *denník* (napló) szóra is asszociálni. A szlovák nyelvben nagyon gyakori -*ník* képző ugyanis az esetek túlnyomó többségében mesterségre, foglalkozásra utal (*časník* – pincér, *záhradník* – kertész, *robotník* – munkás stb.), vagy tulajdonságokra (*falošník* – csalfa, *hriešník* – vétkes, *daromník* – ingyenélő), s azt hiszem, első fokon a *pankreasník* esetében is inkább valami hasnyálmirigy-szakemberre gondolhatunk, mintsem *hasnyálmirigy-naplóra*. (Más a helyzet persze a kétnyelvű olvasóval. Aki a magyar eredeti ismeretében veszi kezébe a szlovák fordítást, annak természetesen mindjárt „beugrik” a *denník* szó is.) – Aztán megunom a szlovák szövegben való bogarászást, s egyre többet időzöm a magyar szövegben, belefeledkezem a mű újraolvasásába: „Thomas Mannként: idő kellemetlen, kávé Katjával (öcsökkel), Klaus öngyilkos lett (rendeltünk asztalt Vonyarcvashegyen). Ebből kicsit látszik, hogy TM jobb, de azért – a teremburáját! – azt sose írta le, még a közelében se volt, hogy: Vonyarcvashegy.” Na, én legalább közelében voltam a híres-neves Vonyarcnak. De erről majd később! Vissza az idézethez. Két mondat, s mennyi utalás, mennyi rétege a jelentésnek! EP feltehetően a saját naplóbejegyzéseinek írásával egy időben Thomas Mann naplóját olvassa, az ott olvasottakkal összeveti életének éppen aktuális történéseit, s jegyzeteiben azt a következtetést sugallja, hogy lehetett Th. Mann esetleg „jobb” naplóíró, mint ő, de azt a szót, hogy „Vonyarcvashegy”, még sohasem írta le, s közelében sem volt a helységnek, ennyivel tehát az ő (E. P.) naplója, ha nem is jobb, de *több*. S ezek után kezdjük az idézetet előlről szemlézni, érdemes. Az „idő kellemetlen” – ehhez nem fűz zárójeles kommentárt írónk, tehát az ő írásának ideje is „kellemetlen”, a „kávé Katjával” Th. M.-szöveghez azonban már hozzáfűzi: „(öcsökkel)” (E. P.-nek három fiútestvére, öccse volt: György, Márton és Marcell, ő az adott időben tehát a nevezettekkel kávézott). „Klaus öngyilkos lett”: Th. M. fia, Klaus 1949-ben lett öngyilkos, tehát az éppen folyó időben E. P. azt a részét olvassa Th. M. naplóinak, amelyben a szerző a második világháború utáni eseményekről számol be. – A *Hasnyálmirigy-napló* más helyén a következő bonmot-já fog meg: „... a kurva életet-et váltogatam a bazmeg-gel. És néha – leállíthatatlan a stílusérzékem – benyomtam egy »múljk el tőlem a keserű pohár«-t. Gyermekkoromban még kehely volt. Minden fordítás. Jó volna tudni, tudni egyszer, hogy az írásaim minek a fordításai.” – Hát ezt én is szeretném tudni. Magamra vonatkoztatva persze. Hogy kinek, minek, milyen állatnak, növénynek, kőnek vagyok én a másolata, idegen nyelvű lenyomata, klónja. – S most vissza végre Vonyarchoz! A régebbi naplóim valamelyikében én is leírtam a szót: *Vonyarc*. Már nem tudom, milyen okból autóztunk a Balaton környékén, csak arra emlékszem, hogy Hizsnyai Zoli is ott ült az autó-

ban, s egyre háborgott, mert én szinte minden elmellőzött helység nevéről bebizonyítottam neki, hogy az szláv eredetű. Vonyarcról így: Vinarec>Vonarec>Vonarc>Vonyarc. A furcsa helynév tehát, a falu történetével összhangban, a szó-lőtermesztésre utal: a *Vinarec* szó jelentése kb. *Borfalu*. De lehet, hogy igaza volt Hizsnyai Zolinak, s mindez csak az én találmányom volt: hoax.

November 4. Ma elhangzott a Pátria rádióban, Gazdag József válogatásában és előadásában az *Einstein a teremtést olvassa* c. naplókönyvem utolsó, befejező része. A válogatás és az előadás mindig vagy megemeli az előadott szöveg értékét, vagy elvesz belőle. A kitűnő hangorgánumú és értéssel, a szövegösszefüggésekre is ügyelve válogató G. J. produkciója mindig az első kategóriába tartozik. – Én viszont a felolvasást meghallgatva elhatároztam, hogy 2018-cal befejezem a naplóim kötetekbe rendezését és kiadását. Egyrészt egyre személyesebbek (azaz érdektelenebbek) a naplóbejegyzéseim, másrészt egyre ritkábban írok: a korábbi naplóíró szenvedélyem, lendületem jócskán megcsappant. S főleg: hiányzik a megfigyeléseimből a gyors és a legtávolabbi s jelen időket, tereket, emlékeket egyberántó „elektronikus” (mert fiatal, friss) emlékezet. Az idős ember már sokszor nem arra emlékszik, amit régebben átélt vagy megtanult, hanem arra, hogy egykor valamit tudott, de mára már elfelejtette a valamit. Mondhatnám úgy is, hogy emlékezés helyett egyfajta „paraemlék” (az emlék helye, hiánya) vagy egyszerűen a felejtés ténye gyötri. Azaz van ebben a folyamatban egy irracionális elem. Az emlékezet: bevésés az idegsejtekbe, a neuronokba, az agykéreg hippokampuszába vagy mit tudom én hová. Ez a bevésődés (vagy emléknyom) idővel elhalványul, sőt teljesen eltűnik. Ez eddig érthető ugye, semmilyen „para” nincs benne. De akkor mire emlékszem, ha mégis úgy érzem, hogy a „nem-emlékemnek” bizonyos konkrét körvonalai megmaradtak az emlékezetemben? Példa: írok valamit, de meg kell állnom az írásban, mert egy adat, egy jelző, egy korábbi olvasmányom címe, szereplőjének neve, vagy mondjuk egy régi történés közelebbi adatai nem jutnak eszembe. Tudom, hogy mire van szükségem, mégsem tudom, mert nem tudom megnevezni. Mintha mondjuk egy nevet keresnék egy névmutatóban, de épp azért keresem, mert nem tudom, hogyan hangzik. Keresem, de nem tudom, hogy mit. Az ilyen felejtés nem egészen teljes, mert az elfelejtett dolognak valamiféle tompa aurája itt dereng a fejemben. De akkor hát mire is emlékszem tulajdonképpen? Egy üres helyre a Mengyelejev-féle periódusos rendszerben? Egy nem látható csillag helyére az égbolton? Az idős embernek mintha két emlékezete volna: az egyik maga a nem-emlék, a másik csúfondárosan a nem-emlék üres helyére mutat: én tudom, mire akarsz emlékezni, de mielőtt eszedbe jut az a „valami”, meggyötörgetlek kicsit.